

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราช ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ลักษณะสังคมส่วนใหญ่เป็นชนบทมีสภาพความเป็นอยู่เรียบง่าย มีจิตใจโอบอ้อมอารี มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณี ฉะนั้นความเป็นมาของชาวอีสานจึงมีรูปแบบที่น่าศึกษา ไม่ว่าจะเป็น อาชีพ ค่านิยม ความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวอีสานมีการมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ชาวอีสานมีขนบธรรมเนียมการเคารพผีบรรพบุรุษ ผีแถน ผีฟ้า โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องผีนั้นชาวอีสานถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องชีวิตเป็นอย่างมาก

แผ่นดินอีสานมีประวัติศาสตร์มายาวนาน ดังปรากฏหลักฐานที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงที่ปรากฏเป็นบ้านเมืองมาตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์^๑ โดยเฉพาะเมืองอุบลราชธานีที่มีประวัติศาสตร์ที่น่าศึกษาดังคำขวัญ “เมืองดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน ถิ่นไทยนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา ผาแต้มก่อนประวัติศาสตร์ ” ซึ่งความเป็นมาของบรรพบุรุษได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตั้งอยู่ฝั่งและกลายมาเป็นชาวอุบลราชธานี ราชธานีศรีอีสานจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน ผู้คนทั้งหลายล้วนเป็นลูกหลานของเจ้าพระวอกับพระตามาด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้นชาวเมืองอุบลราชธานีจึงเป็นกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวอันเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน เป็นกลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (ส่วนที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบัน) มีภาษาพูดเป็นภาษาเดียวกันประเทศลาวแต่มีอักษรของตัวเอง โดยใช้อักษรไทยน้อยและอักษรตัวธรรม ซึ่งต้นแบบร่วมสมัยกับสุโขทัยและอักษรมอญ และมีวรรณกรรมท้องถิ่นของตัวเอง เช่น จำปาสีตัน นางผมหอม หรือท้าวผาแดงนางไอ่ เป็นต้นกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว นั้นนับถือศาสนาพุทธและปฏิบัติอยู่ในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ นับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน ผีปู่ตา เช่นการสร้างศาลปู่ตาหรือตูปู่ตาไว้ตามป่าไผ่หมู่บ้าน มีหมอจ้ำ เจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม หมอเหยา ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน เพราะเชื่อกันว่าสามารถติดต่อสื่อสารกับวิญญาณต่างๆได้ ส่วนใหญ่ชาวอุบลราชธานี คือกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว เช่นเดียวกับคนอีสานทั่วไป ซึ่งตั้งบ้านเรือนกระจายกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นหมู่ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายกัน เช่น กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวในแอ่งสกลนคร นับตั้งแต่จังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร ขอนแก่น ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ยโสธร มุกดาหารและอุบลราชธานี

การแต่งกายของคนพื้นบ้านในจังหวัดอุบลคล้ายๆ กับการแต่งกายชาวอีสานโดยทั่วไป คือผู้หญิงนุ่งซิ่นปิดเข่า ผ้าซิ่นทอหน้าแคบใช้ผ้าแถบเล็กๆ ต่อหัวเข่าและตีนซิ่น เรียกว่า ซิ่นต่อหัวต่อตีนสวมเสื้อแขนกระบอก หญิงสาวเกล้าผมมวยสูงกลางศีรษะ ส่วนแม่เฒ่าหรือผู้สูงอายุจะเกล้าผมไว้ได้

^๑ ธวัช ปุณโณทก,วรรณกรรมท้องถิ่น,(กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,๒๕๒๕),หน้า,๒๓.

ท้ายทอย เมื่ออยู่กับบ้านจะนุ่งผ้าฝ้าย ถ้างานบุญหรืองานพิธีจะใช้หมสไบทับเสื้อ สำหรับผู้ชายนุ่งกางเกงสีครามเข้มเรียกว่าโสร่งยาวเสมอเข่าหรือใต้เข่า สวมเสื้อคอกลมแขนกระบอกผ่าหน้าติดกระดุมผ้าขาวม้าคาดเอว แต่ถ้างานบุญพิธีจะนุ่งโสร่งผ้าไหมสีสันสดใส ส่วนอาหารพื้นบ้าน มีข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักและมีแจ่วบอง (แจ่วปลาร้า) ต้มหมากบกหุง (มะละกอ) ไก่ย่าง นึ่งปลาตำแจ่ว เป็นต้น

ชาวอุบลมีความยึดมั่นในหลักธรรมพุทธศาสนา และยึดถือประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่อย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยังถือผีวิญญาณ สร้างศาลปู่ตาที่ดอนปู่ตาเอาไว้เคารพบูชา มีการละเล่นพื้นบ้านที่นิยมกัน เช่น เล่นหมอลำ การรำเซิ้งและเพลงแคนที่สนุกสนาน มีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่ชาวเมืองอุบลราชธานีหรือชาวอีสานโดยทั่วไปยึดมั่นส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวพันกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรม

ดังนั้นอีสานจึงเป็นแผ่นดินที่อุดมไปด้วยสมบัติทางภูมิปัญญาไม่ว่าจะเป็นเรื่องชีวิตของความเป็นอยู่ชาวบ้านในรอบหนึ่งปีจึงมีพิธีกรรมทุกเดือน ซึ่งแสดงออกถึงความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม หรือ ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ดังกรณียานบุญประเพณีของชาวอีสาน จนไม่อาจประเมินค่าได้ ที่สามารถเห็นได้จนถึงปัจจุบันทั้ง ศิลปะ และวัฒนธรรม ต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความมั่นคงของชุมชน ที่มีอยู่มากมายประเพณี ก็เป็นหนึ่งในมรดกที่บ่งบอกได้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาวอีสานนี้ได้ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตนอยู่ตลอดไป

ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำได้แก่ ฮีต คือคำว่า จารีต ซึ่งหมายถึง ความประเพณี ธรรมเนียม ประเพณี ความประเพณีที่ดี และ สิบสอง หมายถึง สิบสองเดือน ดังนั้นฮีตสิบสองจึงหมายถึงประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาส ต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตร เข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา^๒ นักปราชญ์โบราณได้วางฮีตสิบสองไว้ดังนี้

๑. เดือนอ้าย	-บุญเจ้ากรรม
๒. เดือนยี่	-บุญคุณลาน
๓. เดือนสาม	-บุญข้าวจี
๔. เดือนสี่	-บุญพระเวส
๕. เดือนห้า	-บุญสงกรานต์
๖. เดือนหก	-บุญบั้งไฟ
๗. เดือนเจ็ด	-บุญชะฮะ
๘. เดือนแปด	-บุญเข้าพรรษา
๙. เดือนเก้า	-บุญข้าวประดับดิน
๑๐. เดือนสิบ	-บุญข้าวสาก
๑๑. เดือนสิบเอ็ด	-บุญออกพรรษา

^๒ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พุทธศาสนาในปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑๙.

๑๒.เดือนสิบสอง -บุญกฐิน

คลองสิบสี่ หรือออกเสียงเป็น คองสิบสี่ เป็นคำและข้อปฏิบัติคู่กับฮิตสิบสอง มาจากคำสองคำได้แก่ คลอง คือคำว่า ครรลอง ซึ่งหมายถึง ธรรมเนียมประเพณี หรือแนวทาง และ สิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางปฏิบัติสิบสี่ข้อ ดังนั้นคลองสิบสี่จึงหมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางที่ประชาชนทุกระดับ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง พระสงฆ์ และคนธรรมดาสามัญพึงปฏิบัติสิบสี่ข้อ อาจสรุปได้หลายมุมมองดังนี้

- ๑ เป็นหลักปฏิบัติกล่าวถึงครอบครัวในสังคม ตลอดจนผู้ปกครองบ้านเมือง
- ๒ เป็นหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง และหลักปฏิบัติของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์
- ๓ เป็นหลักปฏิบัติที่พระราชายึดถือปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนปฏิบัติตามจารีตประเพณี และคนในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกัน
- ๔ เป็นหลักปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองให้อยู่เป็นสุขตามจารีตประเพณี

"คลอง" ตามความหมายของพระอริยานุวัตร บางครั้งเรียกว่า คลองเจ้าคลองขุน หรือ คลองท้าวคลองเพี้ย แต่ละข้อมีคำว่าฮิตนำหน้าด้วย (ทำให้เกิดความสับสนกับฮิตสิบสอง) แต่ละคลองจะมีสิบสี่ฮิต ยกเว้น ฮิตปีคลองเดือน จะมีเพียงสิบสองฮิต ซึ่งนั่นก็คือฮิตสิบสองที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น"

ฮิตสิบสองคองสิบสี่ของชาวอีสาน ที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่ คือฮิตบุญเข้ากรรม บุญเวส บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวสาก บุญออกพรรษาและบุญทอดกฐิน ส่วนที่ยังหลงเหลือในบางท้องถิ่นได้แก่ บุญข้าวจี่ บุญบังไฟ บุญซำชะ บุญข้าวข้าวประดับดิน ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสภาพสังคมที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามโลกาภิวัตน์ สภาพสังคมเปลี่ยนจากครอบครัวใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวสภาพเศรษฐกิจฝืดเคืองค่านิยมวัตถุนิยมเป็นสำคัญทำให้สมาชิกในสังคมต้องปรับปรุงและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมรอบตัว ซึ่งมีส่วนทำให้จิตใจความเชื่อและทัศนคติเปลี่ยนแปลง ทำให้ละเลยในการปฏิบัติตามวิถีดั้งเดิมจึงทำให้ส่งผลกระทบถึงวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนอีสานไปด้วยโดยเหตุที่สังคมมีความแตกต่างกันทางสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมจึงทำให้แต่ละกลุ่มชนมีวิถีชีวิตประสบการณ์พื้นฐานที่แตกต่างกันไปตามปัจจัยและพลวัตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นคนอีสานโดยรวมยังยึดถืออยู่ในวิถีชีวิตแบบสังคมประเพณี ซึ่งมีพื้นเพพึ่งพาตนเอง เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ความลี้ลับของธรรมชาติ ในคติความเชื่อเรื่องผี พุทธศาสนาเถรวาทก็ได้เข้ามาเป็นที่พึ่งพาทางใจและแกนของวัฒนธรรมโดยผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีบนพื้นฐานวัฒนธรรมการผสมผสานดังกล่าวปรากฏผลเป็นครรลองชีวิตที่เรียก "ฮิตสิบสองคองสิบสี่" อันเป็นจารีตแม่บทของคนอีสานสืบมาหลายชั่วคนจนถึงทุกวันนี้^๑ ที่มีการปรับเปลี่ยนไปนับถือศาสนาบนพื้นฐานความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งเป็นโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อ เป็นพลังในการหล่อหลอมผูกพันคนในสังคมวัฒนธรรมอีสานให้มีสำนึกอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานานอย่างมีดุลยภาพ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีกำหนดที่ต้องปฏิบัติในกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาวที่ ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็น

^๑ชมรมอีสานและภูมิภาคอินโดจีนศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, ฮิตสิบสองคองสิบสี่, (พิษณุโลก : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓.

^๒เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค, (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔-๓๕.

อาชีพหลักคล้ายคลึงกันทั่วภูมิภาค ซึ่งอังฉรา ภาณุรัตน์ ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการจัดงานบุญ ประเพณีพิธีกรรมในสิบสองเดือนของคนอีสานว่า“...พิธีกรรมในประเพณีบุญเดือนเก้า (ข้าวประดับดิน) ที่เป็นส่วนสำคัญ โดยเฉพาะที่จัดขึ้นนั้นที่สามารถโน้มน้าวให้ผู้เข้าร่วมพิธีรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อขึ้นในตัวกรอบศีลธรรมจรรยาไว้ในหมู่ชน โดยไม่จำเป็นต้องแสดงเหตุผลแต่ใช้ความศรัทธาของผู้คนในการสร้างความเชื่อ พิธีกรรมจึงกลายเป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่าและแนวทางการประพฤติที่พึงประสงค์ พิธีกรรมดังกล่าวเป็นเครื่องย้ำเตือนให้ตระหนักรู้เวลาและหน้าที่ ของคนในวัฒนธรรมนำและวัฒนธรรมข้าวระบอบความคิดความเชื่อ ค่านิยม ความกตัญญูกตเวที ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนปฏิบัติต่อกันดุจญาติพี่น้องในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา และเป็นสิ่งผูกพันให้ชุมชนเกิดความรัก ความสามัคคี แสดงถึงความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ผูกพันเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาคติความเชื่อประเพณีบุญเก้า(ข้าวประดับดิน) โดยเฉพาะกรณีที่ปรากฏในบุญเดือนเก้าที่ชาวอีสานปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน บ่งบอกถึงศรัทธาความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา และเป็นวิถีชีวิตที่สะท้อนถึงความกตัญญูกตเวที และสามัคคีธรรมโดยมีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นคุณค่าทางประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ควรอนุรักษ์ให้สืบเนื่องอยู่กับชาวอีสานต่อไป

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญเดือนเก้า
- ๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนเก้า
- ๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลของพิธีกรรมบุญเดือนเก้าที่มีต่อสังคมอีสาน

๓. ขอบเขตการวิจัย

๓.๑ ด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาคติความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญเดือนเก้า เพื่อให้เกิดคติความเชื่อที่ถูกต้อง นำไปสู่การปฏิบัติตนที่เหมาะสมดีงามตามหลักธรรมในทางพุทธศาสนา

๓.๒ ด้านเอกสาร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยในชั้นปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตำราที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ข้อมูลปฐมภูมิศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉลองราชสมบัติ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๙ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ข้อมูลทุติยภูมิจะศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๓.๓ ด้านประชากร

กลุ่มเป้าหมาย

ในการวิจัยครั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายได้แก่ บุคคลในชุมชนวัดมหาวนารามและชุมชนวัดสารพัฒน์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลผู้มีความรู้ตรงกับวัตถุประสงค์ ของการวิจัยคือพิธีกรรม การทำบุญเดือนเก้า

๔. ปัญหาที่ต้องการศึกษา

- ๔.๑ ประวัติความเป็นมาการทำบุญเดือนเก้า
- ๔.๒ แนวคิดคติความเชื่อ การทำบุญเดือนเก้า
- ๔.๓ อิทธิพลของพิธีกรรมบุญเดือนเก้าที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน

๕. นิยามศัพท์เฉพาะ

ความเชื่อ หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งที่ตั้งงามและในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูม ไปตามลักษณะอาการภายนอก^๕

ข้าวประดับดิน หมายถึง การทำบุญเดือน 9 หรือบุญข้าวสากน้อย ซึ่งมีการนำอาหารคาวหวานหมากพลูหรือที่จัดใส่กระหวางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เพื่อเป็นการเซ่นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

การทำบุญเดือนเก้า หมายถึง การทำบุญประดับดิน หรือบุญข้าวสากน้อย ซึ่งมีการนำอาหารคาวหวาน หมากพลูหรือที่จัดใส่กระหวางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เพื่อเป็นการเซ่นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ หมายถึง การปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ดีงามชาวอีสาน เรียกว่า จาฮีต หรือฮีต ดังนั้น ฮีตสิบสอง จึงหมายถึง ประเพณีที่ชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือน ส่วน คองสิบสี่ หมายถึง ครองธรรม ๑๔ อย่างเป็นกรอบหรือแนวทางที่ใช้ปฏิบัติระหว่างกันของผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองพระสงฆ์และบุคคล

๖. ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๖.๑ เอกสาร

ธวัช ปุณโณทก กล่าวไว้ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๓ ถึงการทำบุญข้าวประดับดินหรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือบุญข้าวแจกหรือบุญแจกห่อข้าวน้อย ในพิธีกรรมแจกห่อข้าวน้อยได้อธิบายถึงความเชื่อของชาวอีสานไว้ตอนหนึ่งว่า “ชาวอีสานเชื่อว่าบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ย่อมมีภพอยู่อีกภพหนึ่ง หากญาติพี่น้องทำบุญอุทิศไปให้ย่อมได้รับส่วนกุศล และมีอาหารรับประทานไม่ต้องอดอยากเหมือนผีไม่มีญาติ ”นอกจากทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายภัตตาหารแต่

^๕ พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๒๓

พระสงฆ์แล้ว ชาวอีสานยังทำห่ออาหารห่อหมากพลู่ไปผูกไว้ตามต้นไม้บริเวณวัดอีกส่วนหนึ่ง เป็นการอุทิศอาหารให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ รวมทั้งผีที่ไม่มีญาติอีกด้วย เรียกว่า “แจกห่อข้าวน้อย” วันที่ชาวอีสานทำบุญอุทิศและแจกห่อข้าวน้อยนี้มี ๒ ครั้งในรอบหนึ่งปี ซึ่งเชื่อกันว่าเวลาดังกล่าวยมบาลปล่อยผีให้มาเยี่ยมญาติที่มนุษย์โลกตามคติความเชื่อของพุทธศาสนา คือวันทำบุญข้าวประดับดินและวันทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) ซึ่งเรียกตามภาษาอีสานว่า “บุญเดือนเก้า”(บุญข้าวประดับดิน) แจกห่อข้าวน้อยบุญข้าวประดับดิน กำหนดเดือนเก้า แรม ๑๔ ค่ำ เป็นวันเดือนดับ เชื่อว่ายมบาลปล่อยผีให้มาเยี่ยมมนุษย์โลกได้ ฉะนั้นชาวอีสานจะทำอาหารห่อใบตอง และห่อหมากพลู่ ยาสูบ นำไปผูกไว้ตามต้นไม้รอบกำแพงวัด การแจกห่อข้าวน้อยในบุญข้าวประดับดินจะทำกันตอนย่ำรุ่งก่อนพระอาทิตย์ขึ้นการแจกห่อข้าวน้อยในบุญข้าวประดับดินนั้น ชาวบ้านจะนำห่อข้าวไปวางไว้ที่โคนต้นไม้ใหญ่บ้าง ผูกแขวนไว้ตามกิ่งไม้บ้างและเชื่อว่าเป็นอาหารที่ชาวบ้านอุทิศให้แก่เปรตที่มาจากยมโลกให้ได้รับส่วนอาหารที่อุทิศให้เหล่านั้นการแจกห่อข้าวน้อยนี้ชาวบ้านจะกล่าวคำอธิฐานก่อนทุกครั้งไป เพื่อเปรตผีได้รับอาหารที่อุทิศส่วนกุศลไปให้อย่างทั่วถึง^๖

ดนัย ไชยโยธา กล่าวไว้ในหนังสือ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย ว่า จารีตประเพณีเป็นประเพณีที่มีศีลธรรมเข้ามาาร่วมด้วย จึงเป็นกฎที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคมและมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมนั้นต้องปฏิบัติ และอาจจะมีความรู้สึกรุนแรงหากใครฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ที่ได้ปฏิบัติกันมา โดยถือเป็นความผิดเป็นความชั่วและถูกประณาม เช่นวิธีการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว ซึ่งถ้าฝ่ายชายไปมีอนุภรรยาถือว่ามีผิดศีลธรรมหรือพ่อแม่ที่แก่เฒ่าถ้าบุตรหลานไม่เลี้ยงดูถือว่าผิดจารีตประเพณีหรือทำผิดต่อกฎเกณฑ์จารีตประเพณีหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ได้วางไว้ในแต่ละสังคมนั้นมีความแตกต่างกันและกันเพราะมันขึ้นอยู่กับค่านิยมของแต่ละสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันมา หากว่าบุคคลใดเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับบุคคลอื่นที่อยู่คนละสังคมนั้นก็ถือว่าเป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป^๗

ชนิษฐา จิตชินะกุล กล่าวไว้ในหนังสือคติชนวิทยาว่า ฮีตสิบสองคํ่าว่า ฮีต หมายถึง จารีตนั่นเอง หากมีผู้ใดฝ่าฝืนที่เรียกว่า ผิดฮีตหรือผิดจารีต จะได้รับการตำหนิจากคนในสังคม นอกจากนี้ฮีตสิบสองยังเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำบุญ ซึ่งมีมูลเหตุมาจากความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาผสมผสานกัน พราหมณ์ ลัทธิวิญญานหรือผี และความเชื่อเกี่ยวกับการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ฮีตสิบสองที่ยังคงยึดถือปฏิบัติกันในภาคอีสาน ได้แก่บุญเข้ากรรม บุญผะเหวด บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวสาก บุญออกพรรษาและบุญทอดกฐิน ส่วนที่ยังหลงเหลือในบางท้องถิ่นได้แก่ บุญข้าวจี่ บุญบังไฟ บุญข้าสะ และบุญข้าวประดับดิน เป็นต้น^๘

จากการศึกษาเอกสารทำให้เห็นว่า ชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องการทำบุญเดือนเก้าให้แก่ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องที่ล่วงลับดับขันธืว่าจะได้รับบุญกุศลในการทำบุญเดือน

^๖ อวิช ปุณโณทก, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม ๓ (ธนาคารไทยพาณิชย์ : สยามเพรสแมเนจเม้นท์ ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๓๕-๑๐๓๖)

^๗ ดนัย ไชยโยธา, สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐

^๘ ชนิษฐา จิตชินะกุล., คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๓-๑๘๖

เก่า ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงสายสัมพันธ์ความกตัญญูทวนเวียนที่ สอดคล้องกับหลักจริยธรรมด้านหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการทำบุญอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นความเชื่อที่ควรอนุรักษ์ไว้ในสังคมไทย

๖.๒. งานวิจัย

พระมหาสมชัย สิริวฑฒโน (ศรีนอก) กล่าวถึงจริยธรรมไว้ในการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทเพลงลูกทุ่งไทย สรุปความว่า คติคำสอนและจริยธรรมต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลทางคำสอนจากพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ แม้ว่าจะมีบางอย่างที่ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อดั้งเดิม แต่ก็เป็นการศึกษาประยุกต์ประสมประสานให้สอดคล้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นเอง และคำสอนจากเพลงลูกทุ่งเหล่านี้ มีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวบ้านธรรมดาทั่วไปมากทั้งในด้านการยอมรับผลของบุญและบาป ทั้งในด้านการเชื่อมั่นในการกระทำ ทั้งในด้านการเชื่อถือเรื่องบุญนำกรรมแต่ง เชื่อว่าทำดีย่อมได้รับผลดี เป็นความสุขความเจริญ ส่วนการทำชั่วหรือบาปย่อมได้รับผลชั่วเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน^{๙๙}

พระมหาประหยัด ปญญาโวโร (สุนนท์) กล่าวถึงหลักจริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน สรุปได้ว่าจริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอนมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีต และจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา หลักจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะเป็นคำสอนในเรื่อง บุญ-บาป การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ ศิล ทาน พระศรีอริยเมตไตรย อบายมุข ความกตัญญู และกฎไตรลักษณ์ที่เป็นเรื่องอนิจจัง จริยธรรมด้านจารีตจะเน้นจริยธรรมของบุคคลในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ หลักธรรมเป็นเรื่องบุญกรรม วิธีการสอนจริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอนพบว่าลำกลอนมีวิธีสอนจริยธรรม ๖ วิธี คือ สอนอย่างตรงไปตรงมา สอนโดยยกนิทานหรืออุทาหรณ์ประกอบสอนโดยการใช้โวหารเปรียบเทียบ สอนโดยอ้างสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อศรัทธา สอนโดยวิธีกล่าวประชดประชันและสอนโดยใช้ฝนภาษิต^{๑๐๐}

พระมหามนตรี วรลโ (ป้อมสุข) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีสงนางไม้และอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ จึงเป็นความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิมของไทยแม้แต่ในชนชาติ เช่นชนชาติในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คติความเชื่อเหล่านี้จะเห็นได้ว่าคติชนวิทยาต่างๆ ยังมีปฏิบัติกันอยู่ เช่นการขอความช่วยเหลือจากเทพอารักษ์ขอหวยจากเจ้าแม่พุ่มพวง ความเชื่อเรื่องแม่ธรณีแม่พระคงคาฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจจะช่วยคุ้มครองคนที่เลื่อมใส และได้มีการจัดพิธีกรรมขอความช่วยเหลือและหรือเพื่อแสดงความขอบคุณการช่วยเหลือได้นำเอาสิ่งของดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาสักการะ^{๑๐๑}

พระประเสริฐ ชุตินธโร(สุนทรวัฒน์) กล่าวถึงคติความเชื่อดั้งเดิมของสังคมในยุคนั้นซึ่งก็คือศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นจึงมีส่วนที่เกี่ยวเนื่องกัน และความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเหนืออำนาจของ

^{๙๙} พระมหาสมชัย สิริวฑฒโน,ศรีนอก)“หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทเพลงลูกทุ่งไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), บทคัดย่อ.

^{๑๐๐} พระมหาประหยัด ปญญาโวโร(สุนนท์),”จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๒), หน้า (๗).

^{๑๐๑} พระมหามนตรี วรลโ(ป้อมสุข) “อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๒), หน้า ๔๖.

มนุษย์ธรรมดา ความเชื่อ นิสัย ความคิดทั้งของแต่ละบุคคลและกลุ่มชนเป็นการแสดงความหมายทางอารมณ์ต่อธรรมชาติที่เกิดขึ้นหรืออำนาจของสิ่งลึกลับ และนำไปสู่พฤติกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายหรือผลประโยชน์บางประการ^{๑๒}

พระวีรพรหม วุฑฒิมโม (เชียรประโคน) กล่าวถึงความเชื่อในอรรถกถาธรรมบท ที่เป็นการเชื่อตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตเรื่องอวมตภาพของวิญญาณ เรื่องกรรมและการเกิดใหม่ และที่เป็นการเชื่อตามทัศนะของศาสนาพุทธ คือเรื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเรื่องกรรมลิขิตและเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์^{๑๓}

พระมหาประศักดิ์ อคฺคปณฺโณ (ซ่งแสง) กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบันได้กล่าวตอนหนึ่งว่า ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ก็เป็นความเชื่อหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมากและยังได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตายเอาไว้ตอนหนึ่งว่า การกำหนดวันเผาศพตามตำราที่ปฏิบัติสืบกันมาว่า “ข้างขึ้นให้เผาวันเลขคู่ ข้างแรมให้เผาวันเลขคู่” กล่าวคือการเผาศพตามธรรมเนียมมาแต่โบราณให้เผาเฉพาะวันเลขคู่เท่านั้น ห้ามเผาในวันเลขคู่^{๑๔}

ความเชื่อเรื่องผี ผีหรือภูตผีเป็นสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับที่มีอยู่เหนือธรรมชาติ ผีหรือวิญญาณตามความคิดและความเชื่อของคนไทยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๕}

พระสมศักดิ์ ปิยธมฺโม (อินทเสน) กล่าวถึงความเชื่ออิทธิพลและขนบธรรมเนียมประเพณีของลาวปัจจุบันไว้ว่า ประเพณีฮีดลีสองของชาวลาวถือเป็นภูมิปัญญาในด้านนามธรรม ความเชื่อที่มีอิทธิพลทำให้เกิดประเพณีต่างๆขึ้น โดยจารีตการทำบุญสิบสองเดือนของชาวลาวนั้นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในรูปของประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อในเรื่องของสิ่งที่เหนือธรรมชาติ นำมาผสมผสานได้อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่สภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ จนเกิดเป็นประเพณีอันดีงามที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมให้ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันจากคนรุ่นสู่รุ่น ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้คนในชุมชนไว้วางใจกันและกัน ช่วยเหลือกันแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งในครอบครัวและในชุมชน ทำให้เกิดความสนิทสนมอยู่กันฉันพี่น้องเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและสังคมชุมชน คนในสังคมได้รับการปลูกฝังแนวความคิดที่ดี มีความเป็น

^{๑๒} พระประเสริฐ ชุตินฺธโร (สุนทรวัฒน์) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องไสยศาสตร์กับพุทธศาสนาตามทรรศนะของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^{๑๓} พระวีรพรหม วุฑฒิมโม (เชียรประโคน) “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๒), (บทคัดย่อ)

^{๑๔} พระมหาประศักดิ์ อคฺคปณฺโณ (ซ่งแสง) “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๑), หน้า ๘๖

^{๑๕} วรภรณ์ ตูนา, *โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย*, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๑.

เอกลักษณ์ จนได้รับการปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในการสืบทอดภูมิปัญญานั้นต่อไป^{๑๖}

จากการศึกษางานวิจัย ความเชื่อที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมประเพณีไว้หลายอย่าง ฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ควรสืบทอด และควรนำมาปฏิบัติให้ลูกหลานได้เห็นเป็นจริง ไม่ใช่เรื่องเสียหายมีแต่เรื่องที่ดั่งตามหลักความเชื่อของชุมชนนั้นๆงานวิจัยแต่ละเรื่องนำศึกษาอย่างมาก ความเชื่อเรื่องผีสงนางไม้เป็นความเชื่อดั้งเดิมในชนชาติไทย เป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เหนืออำนาจมนุษย์ธรรมดา และได้มีพิธีกรรมขอความช่วยเหลือหรือเพื่อแสดงถึงความขอบคุณการวะโดยนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาสักการะตามความเชื่อของบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ

๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกและวิจัยลักษณะเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

๗.๑ ขั้นปฐมภูมิเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและหาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในที่ชุมชนต่างๆ โดยศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลคือ

๗.๑.๑ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ห้องสมุดมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๗.๑.๒ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

๗.๒ ขั้นทุติยภูมิการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์เขียนงานวิจัย พร้อมเสนอความเห็นของผู้วิจัยโดยมุ่งให้ตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ

๗.๓ ขั้นตติยภูมิ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลผู้มีความรู้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือพิธีกรรมการทำบุญเดือนเก้าของชุมชนวัดมหาวนารามและชุมชนวัดสารพัฒน์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๗.๔ สรุป สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในรูปแบบของการพรรณนา (Description)

๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๑ เพื่อทราบประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญเดือนเก้า

๒.๒ เพื่อทราบถึงคติความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนเก้า

๒.๓ เพื่อทราบถึงอิทธิพลของพิธีกรรมบุญเดือนเก้าที่มีต่อสังคมอีสาน

^{๑๖} พระสมศักดิ์ ปิยธมโม(อินทเสน) “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมลาวในแขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๔), หน้า ๘๘

๙. กรอบแนวคิดการวิจัย

